

GERARD BROUWER

Weefkunst in Soest en Baarn

De handweverij en tapijtknope
Edmond de Cneudt (1937–1984)

4

Het onderzoek naar de handweverij en tapijtknoperij Edmond de Cneudt (ofwel de weverij) was een logisch vervolg op mijn artikel over de kunstschilder en graficus Cuno van den Steene, dat verscheen in het tijdschrift Baerne. Van den Steene ontwierp namelijk een dertigtal wandtapijten, die door De Cneudt werd uitgevoerd.

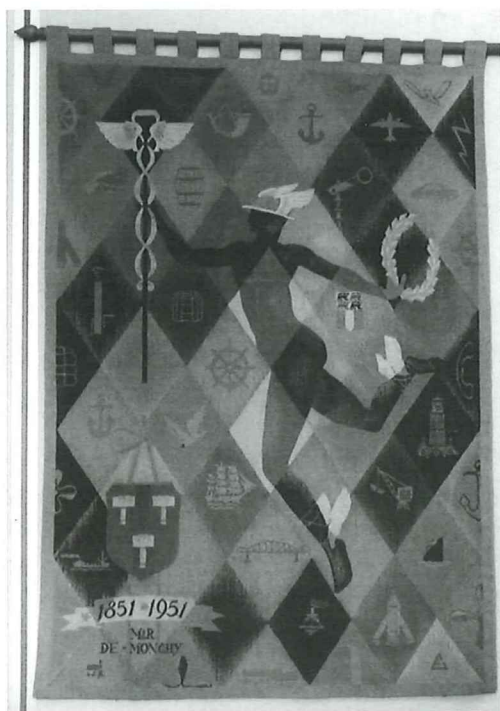
De weverij was uit oogpunt van werkgelegenheid voor Baarn en omgeving zeker niet onbelangrijk. In 1948 bijvoorbeeld, telde het bedrijf 43 personeelsleden (op een beroepsbevolking van 5956 mannen en vrouwen; volgens de telling van 1947). Daarmee was de weverij in grootte de derde werkgever in de gemeente, na drukkerij en uitgeverij Bosch en Keuning en de metaalindustrie Zilgroba. Bijna een halve eeuw lang bood de weverij werkgelegenheid aan tientallen wevers, knopers en ander personeel.

Samen met drie andere gelijksoortige bedrijven was de weverij toonaangevend in Nederland op het gebied van de toegepaste, textiele kunst.¹ Edmond de Cneudt en zijn medewerkers weefden vóór, in en na de Tweede Wereldoorlog zo'n 250 wandtapijten in opdracht van bedrijfsleven en overheid. Deze werden ontworpen door vooraanstaande kunstenaars, hoofdzakelijk uit Nederland. Vanzelfsprekend werden er ook andere producten in het bedrijf vervaardigd, zoals gordijnen, meubelstoffen en vloerbedekking.

Dit artikel gaat in het algemeen over de geschiedenis van het bedrijf en in het bijzonder over de wandtapijten, die in de weverij alle met de hand werden vervaardigd.

Caroline Boot, conservator beeldende kunst van Audax Textielmuseum Tilburg, schreef enkele jaren terug dat de tapijtweefkunst in Frankrijk, België en Nederland aan het begin van de 20^e eeuw tot een bedroevend niveau was gedaald.² De Franse wever Jean Lurçat (1892-1966), alge-

meen erkend als de grote vernieuwer van het wandtapijt in zijn land, bracht daar na de Tweede Wereldoorlog verandering in. Ook in Nederland, waar hij bekendheid kreeg door opdrachten voor de raadszaal van het stadhuis in Heerlen en het kantoor van de SER. De laatste uitgevoerd door

Wandtapijt Mercurius (1950), 109 x 160 cm, ontwerp Cuno van den Steene, collectie De Monchy, Rotterdam (foto auteur, 2003)

handweverij 'De Knipscheer' in Laren. Lurçat ontwierp een systeem van zeer vereenvoudigde *cartons* of werktekeningen op ware grootte. De kleuren, slechts een beperkt aantal, waren op de cartons met nummers of letters aangeduid. De wever diende deze aanwijzingen strikt te volgen. Het resultaat was een heldere kleurstelling en duidelijke omlijnningen van vormen.

Aan het einde van de jaren '60 kregen de handweverijen in ons land veel opdrachten voor het maken van wandtapijten. Muren van nieuw-

bouwprojecten moesten worden aangekleed. De opdrachten kwamen vaak van bankinstellingen, verzekeringsmaatschappijen, rederijen en overheid. Maar ook particulieren kochten wand- en vloertapijten bij de goede woninginrichters. Winkeliers vergezelden hun meestal beter gesitueerde cliënten naar het bedrijf van De Cneudt om de kleuren van hun vloerkleed uit te zoeken.

Nu, in de eerste jaren van de 21^e eeuw, zijn er in Nederland nog maar een paar ateliers voor het met de hand weven van zgn. klein-textiel. Zoals in Enschede Museum Jannink, in Geldrop het Weverijmuseum en de Tapisserieweverij in Tilburg, naast Audax. In de Tapisserieweverij weven vrijwilligers met de hand: damast (voor o.a. vingerdoekjes en servetten) en (alléén daar) wandkleden.

'Troetelkind'

Edmond de Cneudt vulde zijn leven met zijn passie: het ontwerpen en weven van textiel, in het bijzonder het met de hand (laten) weven van wandtapijten. Onder hen die ontwerpen maakten voor de in zijn atelier gemaakte wandtapijten waren bekende namen als Theo Kurpershoek, Harry op de Laak, Jaap Min, Christiaan de Moor, Hans van Norden, Jacobus Semey, Cuno van den Steene, Henk de Vos, Pieter Wiegersma en Theo Wolvecamp. De Cneudt werd voor opdrachten door een kunstenaar benaderd of een opdrachtgever had al een kunstenaar uitgezocht.

Op een enkele uitzondering na waren de voorstellingen op de wandtapijten figuratief. Meestal realistisch, zoals de ontwerpen van Kurpershoek, De Moor en Van Norden, soms expressionistisch, zoals de wandtapijten van de

1 De andere drie weverijen waren De Knipscheer in Laren, Het Paapje in Voorschoten en De Uil in Amsterdam. 2 Artikel *Een teken aan de wand; traditie en vernieuwing van het Nederlandse wandkleed*, in *Nederlands Textiel*, 2000, p. 31. 3 Richard de Cneudt was naast

romancier in de eerste plaats dichter van weemoedige stemmingskunst. Van zijn hand verschenen schetsen, novellen, een autobiografische roman, gedichten en een eenakter.

Voor alle stoffen bedacht De Cneudt vaak zelf de dessins. Ook medewerkers Geni Peter en Ellen Buys leverden de ideeën, bijvoorbeeld voor vloerkleden. Handgeweven tafelkleden waren er in vele uitvoeringen. De met de hand geweven meubel- en gordijnstoffen konden in iedere gewenste kleur worden gemaakt; de grondstof was zuiver wollen kamgaren.

Voor het weven van wandtapijten zijn er twee veelgebruikte methoden: de haute-lisse-techniek, waarbij de ketting verticaal op het weefgetouw staat, en de basse-lisse, waarbij de ketting horizontaal ligt. De basse-lisse-wever werkt steeds aan de keerzijde van het tapijt en moet zijn werk met behulp van een spiegel controleren; een zorgvuldiger maar tragere manier van weven dan de 'haute-lisse' methode. Een nadeel van het basse-lisse-weven is dat de wevers gebogen werken. Aan het weefgetouw kunnen een aantal personen tegelijk werken. De werktekening (als naaipatroon, alleen met lijnen) is aan de achterzijde van de ketting bevestigd, waardoor de wever precies weet waar hij bezig is. In het atelier van Edmond werd hoofdzakelijk met basse-lisse gewerkt.

De handgeknoopte vloertapijten werden geknoopt met een dichtheid van zestig à tachtig-duizend en meer knopen per m², desgewenst in een lage of in een hoge pool.

Edmond de Cneudt werkend aan het weefgetouw, jaartal onbekend (foto Gerrit Burg, Rotterdam)

Bergense schilder Min en de door het Vlaams expressionisme beïnvloede Van den Steene.

Er moest geld bij dit 'troetelkind' van Edmond. Daarentegen was het weven van tafelen en divankleden, gordijnstoffen en meubelstoffen dé bron van inkomsten van het bedrijf. Dat laatste gold trouwens ook voor het knopen van de vloertapijten en karpetten. De zuivere scheerwol voor de producten werd – gesponnen en geverfd – geleverd door Frisia Hollandia en Van Schuppen (scheepjeswol), beide in Veenendaal.

Opleiding

Edmond werd geboren in Gent-Ledeberg (B.) op 1 april 1905, als zoon van de Vlaamse dichter-schrijver Richard de Cneudt.³ Op elfjarige leeftijd stuurde zijn vader hem naar de academie van zijn woonplaats, nu de Koninklijke Academie van de Hogeschool Gent, om voor architect te gaan studeren. Deze studie duurde maar twee jaar, de kennismaking met een wever betekende het einde ervan. 'Ik voel me in deze stiel zo thuis, dat ik m'n driehoek en passer opzij legde en achter het weefgetouw ging zitten', zou hij later zeggen.⁴

In 1919 verhuisde de familie Richard de Cneudt van Gent naar Den Haag, waar Edmond enkele jaren 's avonds studeerde, zowel aan de Academie van Beeldende Kunsten als aan de Nederlandsche Kunstweefschool van mevrouw W. Laman Trip-Nolen aan de Prinsegracht in Den Haag. Op deze school kreeg Edmond lessen in weven van de naar Nederland uitgeweken Vlaamse kunstschilder en gobelinwever Jacobus Semey. Weefsels van Semey, maar ook van Edmond en andere leerlingen van de school, zoals van de kunstenaar C.A. Lion Cachet, werden in 1921 tentoongesteld in het gebouw van de Amsterdamse Maatschappij voor Beeldende Kunsten. In de recensie van deze expositie stond onder meer:

⁴ interview in *Gooise Klanken* van 18 januari 1947.

‘Woensdag- en Zaterdagmiddagen wordt door een dames-comité thee geschonken ten voordeele van arme wevers’.⁵

‘Geslaagd blauw lapje’

Richard de Cneudt en zijn familie verhuisden een jaar later opnieuw, nu naar de Insulindestraat 263a in Rotterdam. Richard werd leraar Frans aan de H.B.S. in Rotterdam, Edmond volgde de opleidingen tot leraar tekenen en weven aan de Rotterdamse Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen. Daar ontmoette hij Andries Copier en Cuno van den Steene en raakte met beiden bevriend. Edmond beëindigde zijn studie aan de Rotterdamse academie in 1926. Medeleerlingen van hem waren o.a. Cor van Kralingen (beeldhouwer), Cornelia Leeftang (ontwerpster) en zijn latere vrouw Arina Middelhoek. Na zijn studie was Edmond in 1927 en 1928 redacteur van *De Fakkel*, een uitgave van de bond van leerlingen en oud-leerlingen van de Academie van Beeldende Kunsten. *De Fakkel* organiseerde in 1927 een tentoonstelling van werk van leerlingen en oud-leerlingen. De Cneudt nam hieraan deel met sofakussens, tafelkleden en andere linnen en wollen voorwerpen van sierkunst: ‘grotendeelsforsch en bontkleurig van dessin’.⁶

In dezelfde jaren schreef Edmond een aantal artikelen over zijn vak. In mei 1928 publiceerde een tijdschrift zijn artikel over de handweefkunst, deels een verhandeling over de geschiedenis van het weven, deels een beschrijving van de technieken die daarbij werden gebruikt. Opmerkelijk is dat hij in dat artikel vertrouwen in de toekomst bleek te hebben. De Cneudt zei namelijk: ‘Volgens mij zullen de gobelins in de toekomst een zeer voornamelijk rol spelen in de versiering van de interieurs; zij zullen zich door hun bijzonder cachet, een cachet van voornaamheid en verfijnde bekoring, gemakkelijk den weg banen die hen zal brengen op de plaats, die hun rechtens toekomt: een eereplaats’.⁷

Het jaar daarop kreeg Edmond tbc en kuurde hij een jaar lang in het sanatorium ‘Bosch en Duin’ in Apeldoorn. Tijdens zijn herstel leerde hij andere patiënten weven. Na zijn genezing vestigde hij zich in december 1932 in Woerden waar hij aan de Voorstraat 3 anderhalf jaar lang een kunstnijverheidswinkel dreef, die hij had overgenomen van de Woerdense edelsmid Jan Kriege. Daarnaast ontwierp en vervaardigde hij weefsels voor verkoop in zijn winkel en gaf hij les in handweven. Begin juli 1933 ging hij terug naar Rotterdam en richtte een weefatelier in op de zolder van zijn ouderlijk huis, aan de Bergweg 226a. Enkele maanden later werd die ruimte te klein en huurde hij twee verdiepingen aan de Boompjes. Grotere bekendheid en dus opdrachten kreeg De Cneudt door ‘de boer op te gaan’: bezoeken te brengen aan winkels als De Bijenkorf.

Aan de tentoonstelling van 1933 in de toonkamer Ad Donker in Rotterdam nam Edmond de Cneudt deel met andere leden van de in 1904 opgerichte Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst (V.A.N.K.). Er was in de toonkamer ook glaswerk van Leerdam te bekijken. De deelname van Edmond bestond onder meer uit een ‘geslaagd blauw lapje’.⁸

Toonzaal Thyssen (van Hélène Meyer-Timmermans Thyssen) in Den Haag stelde in mei 1934 werk ten toon van onder meer Edmond.

‘Daarin is waarlijk, bij veel zin voor coloristische compositie, een opmerkelijk meesterschap in de techniek bereikt, vooral in de partijen waar twee kleuren in elkaar overgaan. Maar goed is ook, zoowel van teekenconceptie als van coloriet, het modern-klaar opgevatte gobelin, wel een van de beste moderne gobelins die wij

⁵ *Het Amsterdamer Weekblad voor Nederland* van 16 april 1921. ⁶ *De Rotterdamse Courant* van 1927 (datum onbekend). ⁷ *Binnenhuis* mei 1928. ⁸ *De Nieuwe Rotterdamse Courant* van 1 oktober 1933.

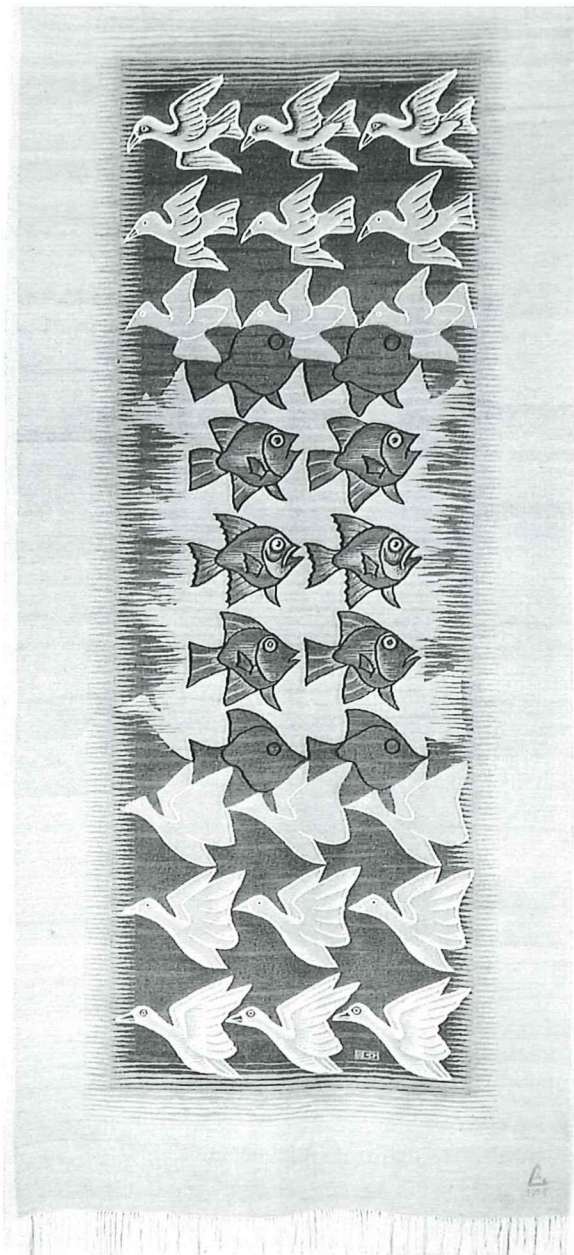
kennen'.⁹ Het ging hier om zijn eerste ontwerp: het gobelin 'Boschsynthese'. Dit wandtapijt werd nog hetzelfde jaar verkocht. Ook in dat jaar kreeg Edmond zijn eerste belangrijke opdracht uit het buitenland, namelijk het weven van stoffen voor het Volkerenbondspaleis in Genève. Ook ontwierp hij stoffen voor de Pensioenraad.

In 1934 kreeg hij nog twee exposities, waarvan een samen met Hans Polak, eigenaar van de weverij Het Paapje in Voorschoten. Het was – vermoedelijk – de enige keer dat zij samen tentoonstelden.

Op 30 augustus 1935 trouwde Edmond met Arina Middelhoek. Een jaar later ontving hij een bijzondere opdracht uit Rotterdam: het vervaardigen van een met de hand geknoopt vloerkleed, bestemd voor de bestuurskamer van het nieuwe voetbalstadion van Feyenoord, dat in maart 1937 geopend zou worden. Het was een geschenk van de Rotterdamse burgerij, dat op 19 juni aan het bestuur van de stichting werd aangeboden. 'Het resultaat van de inzameling is niet bepaald overweldigend geweest, maar toch kwam er voldoende binnen om aan den Rotterdamschen kunstnijveraar, den heer Edmond de Cneudt, opdracht te geven een tapijt te vervaardigen. De vorm is ovaal; de kleuren zijn muisgrijs en parelgrijs. In de rand zijn de woorden ingeweven: *aangeboden door Rotterdamschen ingezetenen ter gelegenheid van de bouw van dit stadion.*'¹⁰ Helaas was dit tapijt geen lang leven beschoren; uit navraag bij Feyenoord bleek dat het tapijt er na de oorlog al niet meer was.¹¹

Een bijzondere opdracht voor Leiden

Op 15 juli 1937 vestigde Edmond zich met zijn vrouw en hun eenjarige zoon Ric in Soest. Op zoek naar voldoende ruimte voor zijn bedrijf, viel zijn oog op huize 'Middelwijk' (de buitenplaats die gelegen was aan het Kerkpad Z.Z. nr. 77). Deze buitenplaats bestond uit een idyllisch huis, dat leek op een Zwitsers chalet, met een enorm

Wandtapijt Vogels en vissen (1950), 125 x 290 cm, ontwerp Maurits Escher, collectie Museum voor Moderne Kunst Arnhem (foto Gerrit Burg, Rotterdam)

⁹ *Algemeen Handelsblad* van 20 mei 1934. ¹⁰ *De Nieuwe Rotterdamse Courant* van 20 juni 1937. ¹¹ Brief van 28 januari 2002 van Fred Blankemeijer, perszaken Stichting Feyenoord.

Wandtapijt *Vleugels* (1957), 244 x 797 cm, ontwerp Henk de Vos, bevond zich in collectie KLM vestiging New York, huidige verblijfplaats echter onbekend (foto Ben Schnall)

koetshuis en een grote tuin. 'Middelwijk' was gebouwd in het midden van de 18^e eeuw als pastorie. Edmond huurde het van een zekere Swager.¹² Enkele medewerksters gingen vanuit Rotterdam mee naar Soest.

In 1938 organiseerde de Cneudt een tentoonstelling van zijn werk in het gebouw van het Amersfoortsche Kunstenaars Gilde aan de Muurhuizen. Te zien waren met de hand vervaardigde geweven stoffen, zoals vloer- divan- en tafelkleden en sierkussens, naar zijn ontwerp en gemaakt door veelal jonge meisjes. Er waren er ongeveer veertien van hen in 'Middelwijk' werkzaam.¹³

Ook al was, na jarenlang slepende voorbereiding, de nieuwbouw van het stadhuis van Leiden in december 1940 nog niet geheel voltooid, Burgemeester en Wethouders van de stad namen op 17 december hun intrek in het gebouw, een schepping van architect C.J. Blaauw. In dat jaar was Christiaan de Moor reeds bezig met het ontwerpen van een serie wandtapijten voor de raadszaal. Edmond en De Moor hielden beiden van wandtapijten uit de Vlaamse school.

¹² Mededeling van Ric de Cneudt op 5 februari 2002.

¹³ *De Soesterberger* van 25 juni 1938.

Wanddecoratie stadhuis Leiden (1942), zonder titel, 10 + 109 m², ontwerp Christiaan de Moor, collectie gemeente Leiden (fotograaf onbekend)

Het wollen grijs getinte gobelin, door Edmond in 1941 geweven, was een geschenk van de Kamer van Koophandel. 'Het was een van mijn dankbaarste opdrachten', zou hij later zeggen. Het tapijt werd op drie van de vier wanden van de zaal aangebracht, met uitsparingen voor de deuren etc. Slechts op zeven plaatsen was een voorstelling ingeweven; de effen stof nam het

overgrote deel van het wandtapijt in beslag. In dat jaar betekende dat een omslag in de handweefkunst; immers tot dat moment besloeg de voorstelling altijd het gehele wandtapijt.¹⁴ In zijn memoires schreef De Moor dat de uitvoering van de tapijten gelukkig gereed was vóór het inwerking treden van de Kultuurkamer, waarvan hij geen lid wenste te worden.¹⁵

¹⁴ Fotoreportages over het weven van deze wandkleden verschenen in 1941 in de familiebladen *Wereldkroniek* en *Ons leven*, in laatstgenoemd tijdschrift onder de titel 'Schilderen met draadjes'; op een van de foto's is De

Cneudt te zien met een van zijn medewerkers.
¹⁵ *De eeuw is mooi begonnen maar niet uitgegroeid. Herinneringen van Christiaan de Moor.*

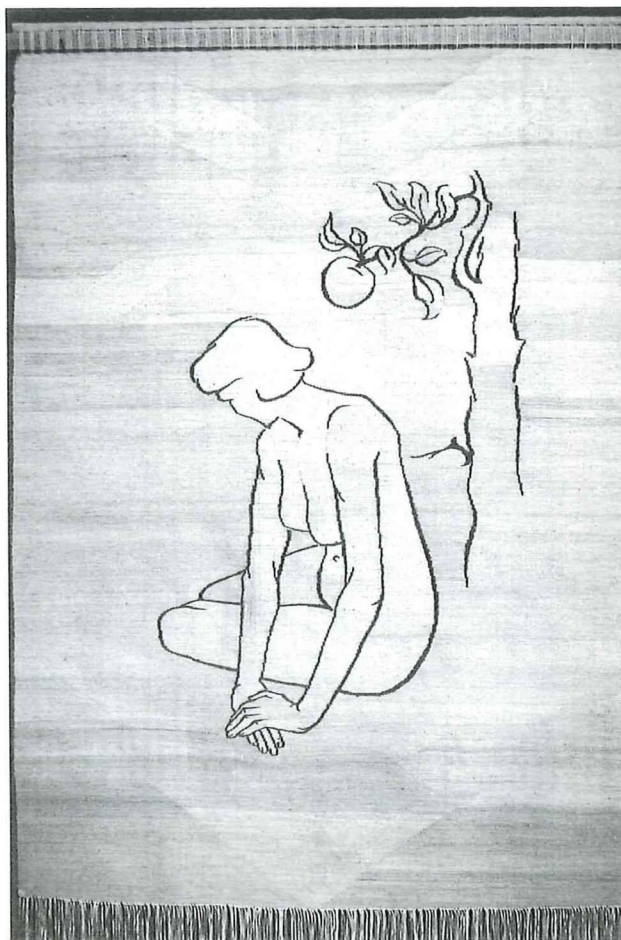
Op een oppervlakte van ruim negentig vierkante meter staan de volgende voorstellingen die het dagelijks leven in Leiden symboliseren: 'De Tijd', 'De Sociale Voorzorg', 'De Sociale Opbouw', 'De Filosofie', 'De Wetenschap', 'De Kunst' en 'De Techniek'. Het wandtapijt 'De Tijd' werd overigens in november 1941 eerst nog in het Stedelijk Museum in Amsterdam tentoongesteld.¹⁶ In de landelijke pers werd er grote aandacht aan geschonken.

De Moor ontwierp ook twee glas-in-loodramen in de vensters boven de hoofdingang van de raadszaal in Leiden, een naoorlogse opdracht die hij (zo schreef hij in eerdergenoemde memoires) aan Edmond te danken had.

De monumentale wandtapijten en de glas-in-loodvensters maken de raadzaal in het Leidse stadhuis in feite tot een zgn. totaalontwerp. Een ontwerp dat gelukkig in oorspronkelijke staat behouden is, ondanks noodlottige plannen om tijdens de verbouwing en herinrichting van het stadhuis in het midden van de jaren '70 de zeven voorstellingen uit te snijden en in te lijsten.

Naar een groter atelier

In 1940 nam Edmond de Nieuwe Amsterdamse Weverij over. Pogingen van hem huize 'Middelwijk' te kopen liepen in dat jaar op niets uit. Het huis werd te klein voor zijn bedrijf, er was onvoldoende daglicht, van de huisbaas mocht niet veel en dus werd naar een betere locatie uitgekeken. Zodoende kwamen hij, zijn vrouw, hun zoon Ric en dochter Hennie in Baarn terecht, waar hij in 1941 voor een 'appel en een ei' de villa 'Courbe Voie' met koetshuis aan de Eemnesserweg 97-99 kocht, gebouwd in 1885 voor de eau-de-cologne-fabrikant J.J. Boldoot. Het huis stond al lange tijd

Wandtapijt Eva (1947), 77 x 112 cm, ontwerp Edmond de Cneudt, particuliere collectie (fotograaf onbekend)

leeg. De villa, minder mooi dan huize 'Middelwijk', beschikte echter wel over de voor het bedrijf noodzakelijke ruimten.¹⁷

Als gevolg van de vordering van het huis door de Duitsers moesten Edmond en zijn gezin in

¹⁶ Deze tentoonstelling (onder auspiciën van de Nederlandschen Bond voor kunst in industrie bestond uit inzendingen van o.a., Bas van Pelt, Gispen, Goedewaagen's Hollandsche pijpen en aardewerkfabriek, Potterij

Zaalberg, Van Tetterode en De Vereenigde Tapijtfabrieken in Rotterdam. ¹⁷ Mededeling van Ric de Cneudt op 5 februari 2002.

april 1942 korte tijd terug naar Soest. Maar op 31 juli van dat jaar werd in 'Courbe Voie' het nieuwe atelier officieel geopend¹⁸ Het grote huis werd geleidelijk ingericht als woonhuis, kantoor en toonkamer. In het koetshuis werden de handweverij en de tapijtknoperij ondergebracht.

In de oorlogsjaren betekende het gebrek aan wol een verminderde productie van tafelkleden, gordijn- en meubelstoffen. Wel werden er wandtapijten voor eigen rekening gemaakt. Er was tijd voor en het wolgebruik van ca. 1kg/m² was in deze tijd nog haalbaar. In 1943 en 1944 werden enkele van zijn eigen ontwerpen van wandtapijten uitgevoerd, naast die van Cor van Kralingen, Hans Beers, Cor Leefflang-Oudenaarden en de Baarnaars Cuno van den Steene en Karel Hoekendijk.

In 1943 ontwierp en weefde Edmond twee wandtapijten met de naam 'Boschsynthese 2' en 'Boschsynthese 3', een tapijt getiteld 'Meisje onder boom' en een wandtapijt met de naam 'Eva'. Het laatste tapijt verdween in 1947 spoorloos uit de Nederlandse stand op een beurs in Stockholm. Een onverwachte tegenslag! Vóór de tentoonstelling hing 'Eva' reeds enige tijd bij De Cneudt in de woonkamer en daarom werd de diefstal zeer betreurd. Er werd een tweede exemplaar gemaakt, maar toen dat klaar was, bleek het in spiegelbeeld te zijn geweven en was het voor de vrouw des huizes een teleurstelling. De derde 'Eva' heeft daarna de woonkamer gesierd. Tot 1949 heeft Edmond zelf wandkleden ontworpen en geweven. Na deze periode vroeg de leiding van het steeds groeiende bedrijf te veel tijd. Hij ontwierp de meubelstoffen en tapijten zelf, speciaal de kleurstellingen van deze producten.

Cor van Kralingen, leeftijdsgenoot en één

van de beste vrienden van Edmond, liet in het atelier in Baarn in de oorlogsjaren zes wandtapijten maken, waaronder 'Orpheus' (1942), dat drie maal werd uitgevoerd, 'Zilverreigers' en 'Goudkarpers'. Cornelia Leefflang-Oudenaarden koos als onderwerp voor haar wandtapijten onder meer 'Bretagne' en 'Scheveningen' (1943). Zij toonde vooral de mens in al zijn doen en laten. Het eerste wandtapijt in een lange reeks dat Van den Steene voor zijn vriend Edmond ontwierp was 'Apostel Paulus' (1943), een opdracht van mevrouw E. van Spaendonck-Strengers in Tilburg.¹⁹ Voor eigen rekening en risico weefde Edmond in 1944 het wandtapijt 'De legende van Westenschouwen', eveneens naar ontwerp van Van den Steene.

Het bedrijf overleefde – zij het moeizaam – de oorlog door het gebruik van kunstwol, melkwol en andere surrogaten. Ook door het spinnen van schapenvachten en de verkoop van schapenwol.

Geen kleurenblindheid

De Volksuniversiteit Baarn organiseerde in april 1946 een tentoonstelling in het Baarnsch Lyceum waarop 'De legende van Westenschouwen' van Van den Steene was te zien, naast inzendingen van andere Baarnse kunstenaars als Estella den Boer, Jan Broerze, Maurits Escher, Else van der Feer Ladèr-Lohmann, de jonge tekenleraar van het lyceum J. van Ingen en Jaap de Ruig.

Op de tentoonstelling van het Amersfoortsch Kunstenaars Genootschap in dezelfde maand werd 'De legende van Westenschouwen' voor f 6.000,- te koop aangeboden. Op de tentoonstelling hing ook het wandtapijt 'Staphorst' van Cornelia Leefflang, voor de prijs van

¹⁸ In april 1942 werd de villa Eemnesserweg 99 in door de Duitsers gevorderd voor de inkwartiering van plm. 500 Duitse militairen, die uit Rusland terugkwamen. De vordering werd de maand daarop opgeheven (zie 'Baarn

in oorlogstijd', door S.J. Vermeulen-Brauckman, uitgave Drukkerij Bakker en Boekhandel Den Boer, Baarn, voorjaar 1990). ¹⁹ Catalogus 'Eeuwen wandtapijt', Nederlands Textielmuseum Tilburg 1969.

f 4.500,- Het werd gekocht door de firma Allan, de bouwer van treinwagons en locomotieven in Rotterdam.

‘De Legende van Westenschouwen’ werd in 1950 verkocht en hangt nu in het Stadhuismuseum van Zierikzee. ‘Dit gobelin’, zei Edmond, ‘is ons wel heel lief. We zetten het op tijdens de laatste oorlogswinter. De spanning, de toewijding voor dit werk deed ons veel van de verdere ellende vergeten. Het was bijna voltooid toen Baarn beschoten werd. We lagen hier precies onder vuur en een granaatscherf vloog door het weefsel. Kijk, hier kunt U de reparatie zien.’²⁰

In het begin van het jaar daarop vertelde Edmond: ‘De werkzaamheden omvatten het weven van stoffen, het knopen van tapijten en vervaardigen van gobelins. De grondstoffen komen vaak uit eigen land, doch even vaak zijn wij op het buitenland aangewezen. Het is bevreedend dat de overheid de uitvoer van gobelins en tapijten nog niet ter hand heeft genomen. Immers voor iedere 18 gulden import kan een waarde van 125 gulden worden uitgevoerd. Een niet te versmaden deviezenbron, die echter op dit moment nog niet is aangeboden. De vraag is enorm. Vooral particulieren zijn zeer kooplustig. Het is echter jammer, dat men nog zo weinig aandacht besteedt aan officiële opdrachten: want daarin ligt de toekomst voor onze Nederlandse gobelinweverijen.’²¹

Voor de Rotterdamse Bank aan de Coolsingel in Rotterdam ontwierp Eduard Kerling in 1948 het wandtapijt ‘Oud Rotterdam’, een geschenk ter gelegenheid van de ingebruikname van dit kantoor. Oorspronkelijk hing het tapijt in de kashal, nu heeft het een plaats gevonden op de elfde verdieping van het gebouw. Het geeft de welvaart van Rotterdam weer, vóór de fatale 15e mei 1940. Rechts op de achtergrond ziet men op het tapijt de Delftse Poort (of Oosterpoort), op de voorgrond schepen, op de kade werkende mensen en spelende kinderen. Boven in de voor-

Prijzen

De prijzen van de stoffen werden berekend aan de hand van de grondstofprijzen en de tijdsduur van maken. Meestal werd elk jaar een nieuwe prijscourant gedrukt. Voor wandtapijten golden andere productieprijzen: alleen uurloon en wol werden berekend. Het was uiteindelijk een hobby van Edmond. De Cneudt was zowel kunstenaar als zakelijk leider, maar calculeren heeft hij zich eigen moeten maken.²²

stelling staan het wapen en de naam van de stad.

Wat betreft de medewerkers van de weverij en knoperij: Edmonds zoon Ric kon mij van een aantal de namen noemen, waarvan sommigen langer dan vijf jaar bij zijn vader in dienst waren. Het waren de dames Van Brakel, Judith van Doorne, H.G. Overwal-Frank, Van der Giezen,

De Jong, Van Gijlswijk, Koster, Lansing, Lokke Nas-Laurijsens, Mies van Os, Gerrie Schrijvers-Soeters, Van der Ree, Ingelise Tjarks-Poulsen, J. Vermeulen en Truus Volkers; de heren Hilstra, Jacobs, Koops, Onrust, W.L. Oude Bekke, Simons, Versteeg en De Witte. Frans Hollaardt, kunstschilder en ontwerper, was in dienst als handwever. J. Vellekoop was chef van de knoperij en tevens ontwerper ten tijde van de handgeknopte dessintapijten. De gobelinweefsters waren meestal opgeleid aan een kunstnijverheidsschool. De tapijtknoopsters werden in het bedrijf geschoold. Kleurenblindheid werd niet op prijs gesteld en men diende goed in de groep te passen. Het personeel verdiende niet veel, het salaris was aangepast aan vraag en aanbod. Later was de salariëring conform de CAO voor de textielindustrie. Toen het minimumloon werd ingevoerd werden de lonen opgetrokken.

De knoperij was steeds de grootste afdeling, dan volgde de weverij, vervolgens de gobelinweverij. Edmond had een of twee vertegenwoordigers in dienst; voor België was er een aparte vertegenwoordiger die ook werkte voor Van de

²¹ *De Rotterdammer* van 30 september 1950. ²² *Gooise Klanken* van 18 januari 1947. ²² E-mail van Ric de Cneudt van 20 maart 2007.

Wandtapijt Isobaren, in 1979 geweven in opdracht van het KNMI, afmetingen onbekend, collectie ECMWF, Reading (Engeland) (fotograaf onbekend)

Brink en Campman. Zij gingen op pad met kleurstalen voor tapijten, monsters van gordijnen en meubelstoffen en enige tafelkleden.

M. C. Escher in wol

Het Museum voor Moderne Kunst in Arnhem bezit het enige wandtapijt dat ooit door Maurits Escher werd ontworpen, getiteld 'Vogels en Vissen'. Verscheidene keren was er over het ontwerp van het tapijt schriftelijk contact tussen De Cneudt en Escher. In zijn brief van 4 maart 1949 schreef Edmond hem dat 'zodra wij een opdracht krijgen tot uitvoering van dit ontwerp, maakt u dus de werktekening op ware grootte, waarvoor wij u weer f 200,- zullen uitkeren'. Die opdracht kwam. Maurits Escher maakte in 1950 het ont-

werp op ware grootte en Edmond weefde het wandtapijt, met de afmetingen 125 x 290 cm.

Op 4 augustus 1951 schreef Edmond: 'Vriend Escher, Het doet mij genoegen je te kunnen mededelen dat het gobelin 'Vogels en Vissen' dat momenteel is geëxposeerd op de tentoonstelling in Arnhem door de heer De Lorm is aangekocht voor het museum. Ik moest echter wel een extra prijs opgeven en heb ongeveer 30% laten vallen. Voor zover ik kan nagaan is dit het eerste moderne gobelin dat in Nederland door een museum is aangekocht. Wij hopen dat er meer zullen volgen'.

De genoemde tentoonstelling, waar het tapijt deel van uitmaakte, werd onder de titel 'Oude en moderne tapijten' gehouden in de zomer van 1951. Het tapijt werd voor f 1.250,-

gekocht. Escher verdiende f 700,- aan de opdracht.

Ook ontwierp Escher voor Edmond zgn. gobelinbedekking van buffetten en tafels. Beide kunstenaars raakten bevriend, Escher kwam bij De Cneudt de uitvoering van zijn ontwerpen beoordelen, luisterde naar zijn kleuradviezen en samen keken zij in 1965 naar televisiebeelden van het huwelijk van prinses Beatrix en prins Claus.²³

Op 4 mei 1949 schreef Edmond aan de Rotterdamse Kunstkring; 'Gaarne zal ik deelnemen aan een tentoonstelling van handweefsels, die het volgend jaar door u georganiseerd zal worden. Het is prettig weer eens werk te laten zien in de stad waar ik "gestart" ben, na mijn studie aan de Academie'. In maart 1950 bevestigde Edmond schriftelijk aan de Kunstkring dat hij op de openingsavond van de tentoonstelling een causerie – zo mogelijk met lichtbeelden – zou houden ('alhoewel dat in het algemeen geen hobby van mij is', schreef hij erbij).

De causerie ging door, het onderwerp was – hoe kan het ook anders – handgeweven tapijten. Aan de tentoonstelling, die van 22 april tot 14 mei 1950 werd gehouden, deed ook 'De Knipscheer' mee met handgeweven wandkleden van Geni Peter en Jaap Bouhuys. De Cneudt nam deel met het wandkleed 'Madonna' (f 725,-), 'De legende van Westenschouwen' (f 5.265,-) en 'De Graalridders' (f 1.800,-), alle drie ontwerpen van Van den Steene.

Speciaal voor het weven van 'De Graalridders' had Edmond een handwever uit Frankrijk, van de Manufacture des Gobelins in Parijs, in dienst genomen: de 'artisan' A. Chargelègue, die dit wandtapijt op het haute-lisse-weefgetouw maakte.²⁴

'De expositie in de Openbare Leeszaal van het grote wandtapijt dat in de handweverij van Edmond de Cneudt aan de Eemnesserweg vervaardigd is voor het vlaggenschip der Noorse koopvaardijvloot de 'Oslofjord', van de Norske

Amerikalinje, was zaterdag voor velen een openbaring. Zij werden namelijk op bijzondere wijze geconfronteerd met de Baarnse handweefkunst, van wier bestaan zij nog weinig of niets afweten. Het wandtapijt was zaterdagmiddag slechts 3 uur lang ter bezichtiging opgehangen in de Openbare Leeszaal. In deze betrekkelijk korte tijd hebben 340 personen de Leeszaal bezocht om het grootste werkstuk (echter niet het belangrijkste) dat in de handweverij van de heer De Cneudt sinds haar vestiging in Baarn vervaardigd is, te zien (...) Het ontwerp voor dit wandtapijt was afkomstig uit Noorwegen. Prof. Axel Revold, de ontwerper, koos als motief de stichting van de stad Oslo door koning Harald in het midden der 11^e eeuw. Het onderschrift, luidde dan ook: 'Harald Harddrade, grunnlegger Oslo anno 1050' (...)

Aan het voor de 'Oslofjord' bestemde tapijt werd door twee ervaren weefsters acht maanden gewerkt.²⁵ Het wandtapijt kreeg een plaats in het trappenhuis van het schip.

Op 3 januari 1951 werd het 100-jarig bestaan gevierd van M. en R. de Monchy, een handelsbedrijf, eigendom van Cornelis en Charles de Monchy. Het personeel schonk de directie bij deze gelegenheid het wandkleed 'Mercurius', van Van den Steene. Op een oppervlakte van 109 x 160 cm, met linksonder de signatuur van de kunstenaar en rechtsonder het vignet van De Cneudt, staan behalve Mercurius de symbolen van handel en verkeer afgebeeld, zoals o.a. een vliegtuig, een auto, een passagiersschip en een zeilschip. Rotterdam wordt gesymboliseerd door o.a. een brug en een kraan. Het wapen van de familie De Monchy (drie gouden hamers op een rood schild) is op de linkerzijde van het wandkleed te zien. Het

²³ M.C. Escher een biografie, door Wim Hazeu, Meulenhoff, Amsterdam, 1998. ²⁴ Chargelègue weefde bij voorkeur op dit toestel, verticaal dus, zodat hij kon zien wat hij maakte.

²⁵ Baarnsche Courant van 1 november 1949.

wandtapijt hangt nu in de gang van het kantoor en is in goede staat.

Tapisserieën tegen naorlogse malaise

Om opnieuw het wandtapijt in Nederland onder de aandacht te brengen, gaven in 1955 zeven kunstenaars zichzelf een opdracht tot het maken van een wandtapijt. Gekozen werd voor het ontwerpen van een tafereel uit de 'Gelijkenis van de Verloren Zoon', door ieder van hen één voorstelling, steeds aansluitend op de voorafgaande. De kunstenaars waren Kees Andrea, Hans Bayens, Jaap Bouhuys, Theo Kurpershoek, Chris de Moor, Charles Roelofsz en Cuno van den Steene. Afgesproken werd dat ieder zich aan hetzelfde formaat zou houden, hetzelfde schema van negentien kleuren, een blauwe achtergrond zou gebruiken en de figuren even groot zou maken. Geloot werd om de keuze van de motieven, zodat het principe, de afspraak van de bindende opdracht zuiver zou blijven. Jaap Bouhuys tekende het carton 'Het vertrek van de Verloren Zoon' en Chris de Moor 'De Verloren Zoon verbrast zijn geld'. 'De Verloren Zoon met slechte vrouwen' was een ontwerp van Theo Kurpershoek,

Hans Bayens tekende 'De Verloren Zoon heeft alles doorgebracht, komt over het land', 'De Verloren Zoon hoedt varkens' werd door Charles Roelofsz gemaakt. De twee laatste voorstellingen waren 'De terugkeer van de Verloren Zoon' door Kees Andrea en 'Het feestmaal bij terugkeer van de Verloren Zoon' door Cuno van den Steene. De kleuren van de voorstellingen werden in cijfers op de cartons aangegeven, naar het voorbeeld van de werkwijze in Aubusson.²⁶ De opdracht werd verdeeld tussen Edmond en de handweverij 'De Knipscheer' in Laren (NH), opgericht door Wiek Claessen, later onder leiding van Cor van Mourik.

Het plan dreigde echter niet door te gaan door de stijging van de wolprijzen. Maar gelukkig

was het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen bereid de financiering van het project op zich te nemen en zo werd het plan alsnog uitgevoerd. Aan het initiatief werd in de landelijke pers ruim aandacht geschonken. Op verschillende plaatsen, o.a. in het Gemeentemuseum Den Haag, werden de tapijten tentoongesteld. Het was ondanks het succes van dit plan de zwanenzang van het klassieke wandtapijt, aldus Christiaan de Moor.²⁷ De zeven wandtapijten zijn nu in het bezit van het Instituut Collectie Nederland (ICN) in Rijswijk, dat de wandtapijten heeft uitgeleend aan de gemeente Tholen. Zij hangen in de hervormde kerk van Sint-Maartensdijk.

Een radio voor De Cneudt

Op 15 juli 1957 werd een van de grootste wandtapijten, ooit in Nederland met de hand geweven, per vliegtuig naar New York vervoerd. Het was een opdracht van en voor de KLM; de bestemming was de lounge van het nieuwe stationsgebouw van de luchtvaartmaatschappij op het vliegveld Idlewild (het huidige Kennedy-Airport). Edmond kreeg deze opdracht in februari 1957. De kunstenaar Henk de Vos – met wie Edmond aan de Academie studeerde – tekende het karton voor het tapijt.

Het 25-jarig jubileum van de handweverij en tapijtknoperij ging in 1959 nagenoeg ongemerkt voorbij, zoals dat ook bij het 12½-jarig bestaan van het bedrijf gebeurde. Het werd gevierd met een gebakje en koffie voor het personeel en een transistorradio voor de oprichter. Belangrijk was in de jaren die volgden het contact met de woninginrichter Bas van Pelt. De in de werk-

²⁶ Aubusson is een Franse stad, bekend om haar tapijtindustrie. Verder: een algemene aanduiding voor wandtapijten in de weeftechnieken haute- en basse-lisse.

²⁷ *De eeuw is mooi begonnen maar niet uitgegroeid. Herinneringen van Christiaan de Moor.*

Edmond vertelde over de totstandkoming van de opdracht het volgende: 'Ik zag meteen wat een mogelijkheden de kleuren van het tapijt me boden en wilde er wel zo aan beginnen. Het was trouwens nodig ook, dat er direct mee begonnen werd, want er was nogal veel haast bij en iedere minuut was kostbaar. Ik heb zelf ook heel wat uren achter het weefgetouw gezeten. In totaal hebben we er met ons zevenen aan gewerkt. Hier heb ik de schets van Henk de Vos, natuurlijk veel kleiner dan het afgewerkte tapijt. Het is een zinnebeeldige voorstelling van de luchtvaart, een atmosferische ruimte waarin verschillende hemellichamen voorkomen en twee gevleugelde figuren. Een daarvan komt net van de aarde los en de andere beweegt zich met een duizelingwekkende snelheid door het luchtruim.

En ziet u die kleuren, die prachtige tinten, die in het tapijt nog veel mooier tot hun recht zullen komen? (...) Weet u wat de kleuren in het tapijt zelf zo extra-levend maakt? Kijkt u eens naar het carton. Daarop ziet u egaal zwarte vlekken afgebeeld. In het tapijt zelf hebben we het zwart gecombineerd met groene, blauwe en rode draden en daardoor zijn prachtige nuances verkregen. Hetzelfde hebben we met andere, grote kleurvlakken gedaan, die als effen rood, wit of geel of in een andere kleur waren aangegeven. In het geheel hebben we zo'n tachtig a negentig tussentinten gebruikt. Dat is juist de toegevoegde waarde aan het gobelinweven, de kleurcombinaties en kleurnuances. Het hangt natuurlijk veel af van de weefster of wever (...)

Eerst heb ik me nog een beetje zorgen gemaakt over het 'onthullen' van het tapijt. Het is namelijk zo enorm groot, dat ik het hier nergens tentoon kan stellen. Maar toen ik het toevallig met de burgemeester van Baarn over deze moeilijkheid had, was hij zo vriendelijk voor een dag zijn raadszaal ter beschikking te stellen om daar het kleed te exposeren.'²⁸

In totaal werd ongeveer 8000 uur aan het wandtapijt gewerkt, dat 28 kg woog en 2,5 bij 8 meter groot was.

plaats van Edmond gemaakte spreien, meubelstoffen, tapijten en wandkleden werden door tussenkomst van Van Pelt in de toonkamers geëtaleerd en van daaruit verkocht.

Op 11 mei 1960 tekenden Edmond en Van Pelt in Baarn een overeenkomst 'overwegende, dat een serie van ca. 13 wandtapijten elk van ca. 1 m² heeft doen uitvoeren, het de bedoeling van A[telier De Cneudt] is om door exposeren van deze serie wandtapijten in een aantal vooraanstaande zaken op het gebied van woninginrichting en kunstnijverheid ... bekendheid te geven aan de mogelijkheden, die het wandtapijt biedt voor een artistieke verantwoorde versiering van het interieur.' En 'van ieder ontwerp zullen hoogstens 6 tapijten geweven worden. Ieder tapijt is aan de rugzijde genummerd en door de kunstenaar gesigneerd.' Ook de prijzen van de wandtapijten werden overeengekomen; Weverij De Cneudt ontving per tapijt f 625,-, Van Pelt hanteerde een verkoopprijs van f 890,-, exclusief omzetbelasting. De wandtapijten werden geëxposeerd in de vestigingen van Van Pelt in Den Haag en Amsterdam.

Vachttapijten

Van 1957 tot halverwege de jaren '60 huurde Edmond het oude koetshuis van Villa 'Rusthoek' (aan de J.F. Kennedylaan in Baarn), om daar van lamsvacht zogenaamde vachttapijten te maken. Dat gebeurde in opdracht van De Bijenkorf. Thuiswerkers sneden met een scheermesje dat in een speciaal handvat was gezet, reepjes vacht van 2 cm breed. De reepjes kwamen uit reststukken geleverd door een Belgische pantoffelfabriek. In het koetshuis werden deze reepjes tussen kettingdraden ingelegd en geweven, waardoor een vachttapijt ontstond.

Begin jaren '60 werd in de weverij opnieuw een zeer groot wandtapijt geweven, nu voor de

Nederlands Hervormde kerk in Londen: de *Dutch Church* in Austin Friars, in het hart van de City. De afmetingen van dit wandtapijt overtroffen die van het kleed van Henk de Vos, dat in 1957 voor de KLM gemaakt werd.²⁹ De kunstenaar Hans van Norden ontwierp voor de Dutch Church namelijk een wandtapijt met uitzonderlijke afmetingen, 2,80 x 7,50 m, waarmee de twee weefsters, Lokke Nas-Laurijssens en Truus Volkers ongeveer anderhalf jaar bezig waren. Het wandtapijt werd een middag en een avond voor het publiek tentoongesteld in concertgebouw Musis Sacrum in Baarn, vermoedelijk in april 1962. Het was een zinnebeeldige voorstelling van de levensgang van de mens met het paradijs als uitgangspunt en het goddelijke beginsel als alles doordringende en inspirerende kracht. Uitgebeeld werden het technisch vernuft van de mens, het vuur, het wiel, de hamer, het zwaard (symbool van gerechtigheid), de stad, de brug, de hoogoven, het vliegtuig, en tevens de band van de mens met het koninkrijk Gods. Het was in 1962 betrekkelijk nieuw een protestantse kerk met een wandtapijt te versieren. De weefsters van het tapijt mochten een week naar Londen; ook De Cneudt en zijn vrouw gingen kijken. Het tapijt werd gefinancierd door een onbekend gebleven zakenman.

Ook in dat jaar werd de weverij uitgebreid met een nieuwe 'aanbouw': de spoelerij, een ruimte waar de benodigde kleuren werden samengesteld, bundels wol werden gemaakt van de in die ruimte opgeslagen spoelen, klossen en wolstrengen. In de spoelerij werden de tapijten afgewerkt, nagemeten en verzendklaar gemaakt.

Volgens de productielijst werd in hetzelfde jaar een wandkleed gemaakt naar ontwerp van Luigi de Lerma. Het wandtapijt dat hij samen met Edmond maakte, hing van 1963 tot 1997 in een leslokaal in het hoofdbouw van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne (RIVM) in Bilthoven. Het werd geweven in opdracht van de Rijksgebouwendienst (RGD) ten behoeve van de decoratieve aankleding van een nieuwbouwproject, waarbij gebruik werd gemaakt van de percentageregeling. In het lokaal was een wand geschikt gemaakt voor het ophangen van het tapijt, het gobelin werd aan de muur – in een uitsparing – op een houten frame bevestigd en daardoor met de wand 'verweven'. In 1998 werd de ruimte bouwkundig aangepast en heeft de heer Top, hoofd van de facilitaire dienst van het RIVM, het sterk vervuilde gobelin van de ondergang gered en op deskundige wijze laten schoonmaken. Het hangt nu in een leslokaal aan de overzijde van de gang. Het gobelin is rechts-onder gesigineerd De Lerma, linksonder bevindt zich het vignet van de weverij. Het wandkleed is vervaardigd in de zgn. constructivistische stijl en stelt meetkundige figuren voor. De drie- en vierhoeken en cirkels zijn in rood, geel, blauw en zwart geverfde wol geweven.

De door deze figuren gevulde vlakken herhalen zich in het 8,5 m lange en 1,5 m hoge tapijt, de plaats van de figuren wisselt echter steeds. Volgens de beschrijving van de RGD is het tapijt een 'groot horizontaal gobelin met decoratieve vormtaal'.

In 1964 waren de wandtapijten die in het atelier van De Cneudt waren geweven zo bekend, dat

²⁹ Na enkele vergeefse schriftelijke pogingen in de loop van 2002 bij de KLM om achter de verblijfplaats van dit wandtapijt te komen, werd mij in het telefoongesprek met KLM medewerkster Gees-Ineke Smit op 6 december 2002 duidelijk dat de verblijfplaats van het wandtapijt onbekend is. Tijd om er naar te zoeken was er bij de KLM

kennelijk niet. De vestiging van de KLM-vestiging op Kennedy-airport bestaat niet meer, de vestiging bepaalde destijds zelf wat er met de inventaris gebeurde; met andere woorden: gevreesd moet worden dat het wandtapijt is weggedaan.

Keuze van tapijt

Wanneer vanuit het atelier van De Cneudt een vloertapijt werd geleverd aan een toonkamer van een woninginrichter, dan werden kleurstalen van dit tapijt gratis meegeleverd. Zo kon de woninginrichter zijn klant adviseren. De Cneudt leverde niet rechtstreeks aan particulieren. Alleen wanneer een woninginrichter met zijn klant niet tot een goede keuze kon komen, kwamen zij beiden naar de toonkamer in Baarn, waar zij zich lieten adviseren. Ook mocht de klant de eerste knopen in een door hem besteld vloertapijt leggen. Rondleidingen waren 'schering en inslag'. De Vereniging van Plattelandsvrouwen organiseerde jaarlijks excursies en ook scholieren bezochten het bedrijf. Later is men hiermee gestopt, omdat speciale weeftechnieken werden afgekeken en het personeel te veel werd afgeleid.

kunstenars de weverij bezochten om kennis te nemen van de techniek van het weven, voordat zij een ontwerp voor een wandkleed gingen maken.

Voor het wandtapijt bestemd voor de Fordbibliotheek in Detroit, ontwikkelde De Cneudt een nieuwe techniek, waarbij de ketting gedeeltelijk zichtbaar bleef en in het totaalbeeld zo meespeelde dat het een soort 'ondertoon' werd.

Multiples en kopieën

Van één ontwerp werden in enkele gevallen verscheidene identieke wandtapijten gemaakt.

Anders gezegd: een 'multiple-wandkleed'. Zoals 'Boschsynthese', een eigen ontwerp van De Cneudt, waarvan er drie werden geweven, de laatste trouwens met van de eerste twee iets afwijkende maten. Dat gold ook voor 'Eva' (driemaal) en voor het tapijt 'Schaapscheerder', dat twee keer werd gemaakt. Ook hier weken de tapijten onderling wat af in grootte. Karel Hoekendijks 'Vliegende Hollander' werd twee keer gemaakt, in 1944 en in 1945.

Het wandtapijt 'Zilverreigers' van Cor van Kralingen werd ook twee maal (in 1943 en 1944) geweven. Door de herkenbare voorstelling op de wandkleden waren zij zonder twijfel een succes.

Ook enkele wandtapijten van Cornelia Leeftang-Oudenaarden werden meermalen geweven, zoals driemaal 'Scheveningen' en tweemaal 'Staphorst'.

In de oorlogsjaren werden zo'n twintig wandtapijten geweven. Veel minder dan in de jaren vijftig; alleen al in 1959 werden evenveel wandtapijten gemaakt als in de vijf bezettingsjaren. Ook de jaren '60 waren goed voor de gobelinweverij; de opdrachten van de overheid en van bedrijven stroomden binnen. Ruim zestig unieke wandtapijten verlieten het bedrijf. Tussen de wandtapijten van deze jaren vallen er twee op, en wel omdat de wandkleden kopieën zijn van schilderijen. Voor zover ik kon nagaan had De Cneudt niet eerder wandtapijten naar schilderijen geweven, evenmin als dat daarna ooit gebeurde. Met toestemming van de kunstschilder Theo Wolcamp werden de beide wandkleden in 1966 vervaardigd, via de toen bestaande Beeldende Kunstenaars Regeling, in opdracht van de gemeente Hengelo. Bij de verdeling van het BKR werk tussen de gemeente en het rijk is een van de twee tapijten toegewezen aan de rijksoverheid, het andere kwam in bezit van de gemeente Hengelo. Geprobeerd werd om met de pool van het wandtapijt de diepte van de verf op het schilderij na te bootsen. Het schilderij dat als voorbeeld diende voor het wandkleed en ook in het bezit is van de gemeente, werd in 2001 gereinigd en van een nieuw ophangstelsel voorzien door het restauratieatelier 'De Tiendschuur' in Tilburg. Het wandkleed bevindt zich in de collectie van het Instituut Collectie Nederland.³⁰

De kunstschilder Pieter Wiegersma ontwierp in 1968 het wandtapijt 'Water' voor het nieuwe gemeenlandshuis, van het Hoogheemraadschap Schieland in Rotterdam. Het schap is nu gevestigd aan de Maasboulevard; het wandtapijt was

³⁰ Telefoongesprek met Jan Baetsen, gemeente Hengelo, op 12 februari 2002.

na de verhuizing in de jaren tachtig te groot voor het kantoor en hangt op dit moment in de algemene waterzuiveringsinstallatie in Capelle aan de IJssel. Van Henk de Vos is het wandtapijt 'Lucht, aarde, vuur en water', dat in 1969 een opdracht was van de Landelijke Specialisten Vereniging aan Edmond. Het hangt in het gebouw van het Koninklijk Nederlands Medisch Genootschap in Utrecht. Het tapijt werd een jaar na 'Water' geweven. De Vos trachtte in het tapijt aan te geven hoe plezierig het leven op aarde kan zijn, mogelijk gemaakt door de genoemde vier elementen. Het tapijt is een feest van kleur geworden, veel blauw, groen, geel en rood, in vele tinten. Er wordt goed gezorgd voor het kunstwerk; in 1987 is het tapijt op een stevige ondergrond vastgemaakt, waardoor de plooiën in het textiel verdwenen. Het gobelin bevindt zich thans in het bedrijfsrestaurant.

'Hij heeft het in zijn vingers'

Het vloertapijt in de Oranjegalerij van het Bossche stadhuis is bij elke rondleiding voor de stadshuisgidsen van de 'Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch' een goede bron om nadere uitleg te verschaffen over de tapijtwever en over de uitbeeldde 17^e-eeuwse plattegrond van de stad. Dit kleed is bij Edmond in de jaren zeventig geknoopt. Het laat de plattegrond zien van de stad in 1649, getekend door de vermaarde cartograaf Joan Blaeu. Op het tapijt ziet men de stratenpatronen, de loop van de Dieze en de functie van de vestingstad. In het oorspronkelijke ontwerp van het tapijt zouden op de vier hoeken van het kleed de wapens komen van de zustersteden Leuven, Brussel en Antwerpen en van 's-Hertogenbosch zelf. De Cneudt had er erg veel moeite mee deze gedachte uit te voeren. In zijn redenering was het gebruik van wapens van steden en vlaggen een voorrecht voorbehouden aan wereldlijke en kerkelijke gezagsdragers, niet aan het volk. Daarom ontbreken op het vloertapijt de wapens van de

vier steden. Het groen van de moerassige bodem rond de stad werd toen maar uitgebreid.³¹

In 1972 werden de machinale weefgetouwen van weverij 't Wielke in Laren overgenomen. Deze weverij was in 1939 of 1940 begonnen door H. Verstegen. Er werden tafelkleden, divankleden, tafel- en schoorsteenlopers gemaakt, die dan weer in Blaricum (de woonplaats van Verstegen) werden afgewerkt. In de weverij werkten vijf à zes mensen. Als de zaken minder goed gingen werden er een paar mensen ontslagen, zoals in 1954 gebeurde wegens gebrek aan orders en in 1966 door een te grote voorraad. Zij werden later wel weer aangenomen, als zij nog geen werk hadden. De naam van de weverij veranderde nogal eens, in 1949 'Wivo', in 1954 handspinnerij, weverij en breierij 't Wielke. Bij de overname kwam Verstegen in dienst bij De Cneudt.³²

Op 1 januari 1971 was Ric de Cneudt in het bedrijf gekomen en de handweverij een vennootschap onder firma geworden, met vader en zoon als vennoten en directeuren. De naam luidde nu Weverij en Handknoperij Edmond de Cneudt. Twee jaar later legde Edmond het directeurschap neer. Ric nam de leiding over, terwijl zijn vader verbonden bleef aan de firma als adviseur, ontwerper en – als hobby – gobelinwever. 'Nu ik niet meer officieel in de zaak zit, heb ik daar [het weven] weer wat meer tijd voor. M'n zoon heeft de zaak overgenomen, maar ik kan het werk nog niet laten.' Edmond vervolgt: 'De vraag naar stofferingen is de laatste tijd zo erg toegenomen, dat we het met de hand niet meer konden bolwerken. We hebben daarom maar een paar weefmachines aangeschaft.' Op dat moment was Ric vier jaar in de zaak. 'Hij heeft het in zijn vingers', zei zijn vader.³³ Terwijl Ric er eerst helemaal niet

31 'Het karpert van de Oranjegalerij', door H. Brugge-
man, 's-Hertogenbosch, Monumentendag 1990.

32 Brief van 10 april 2002 van Bep de Boer, archivaris
van de Stichting Historische Kring Laren.

over dacht in de zaak te komen. Na een HTS-opleiding bekwaamde hij zich op het gebied van airconditioning en warmteleer, onder meer bij Sulzer en Bronswerk. In de avonden en weekends was hij echter in het bedrijf van zijn vader aanwezig om met de technische zaken behulpzaam te zijn. Maar toen hij bemerkte dat zijn vader het niet meer alleen aankon, ging hij in op het verzoek van zijn ouders en kwam hij terug in het familiebedrijf.³⁴

Geweven isobaren (zie afb. omslag achterzijde)

‘Half juni wordt in het Britse Reading het Europese Centrum voor Weersverwachting op Middellange Termijn geopend. Niet alleen delen veel landen in de kosten, maar ter gelegenheid van de ingebruikneming worden ook geschenken aangeboden. Nederland biedt een wandtapijt aan. Het beeldt de luchtstroming boven het Noordelijk halfrond uit, op vijf en halve kilometer in de nacht van de stormramp in 1953. De weverij en tapijtknoperij Edmond de Cneudt in Baarn heeft het tapijt (1,80 x 2,00 meter) gemaakt. Het was een goede gedachte om de weersgesteldheid van februari 1953 als uitgangspunt te kiezen, meent Edmond de Cneudt. Een vrij kleine, grijzende man, met de charme van een zuiderling. Hij is de vader van de huidige eigenaar en vervangt zijn zoon bij diens afwezigheid. Bepaald niet tegen zijn zin. “Ik vind het heerlijk”, geeft hij volmondig toe. (...) Terugkomend op het wandtapijt voor Reading zegt hij “het luchtstromingspatroon was een vrij strak en koud gegeven. Daarom heb ik het idee geopperd de ondergrond (de kaart van het Noordelijk halfrond) plat te weven en de isobaren in reliëf te knopen. Dat was de enige manier om het thema goed te laten uitkomen.” Deze combinatie van vlak weefsel en hoogpolig knoopwerk werd nog niet vaak uitgevoerd in Baarn. Geel, blauw en een scala van paarse tinten beheersen het beeld. Geel voor het land, blauw voor de zee en paars voor de lucht-

drukgebieden. Donkerder naarmate de druk lager en de situatie dreigender was. De kleuren zijn heel nauwkeurig opgebouwd. “We hebben eerst ‘bundels’ gevormd van de verschillende tinten wol om de juiste samenstelling te krijgen”, vertelt de heer De Cneudt. (...) In een van de werkruimten staat het weefgetouw van Ingelise Tjarks-Poulsen. Ze is Deense van geboorte en getrouwd met een Nederlander. Sinds vorig jaar Kerstmis is ze aan het wandtapijt bezig. Onder het groeiende werkstuk ligt het patroon, waarop heel precies de knopen en figuren zijn aangegeven. Het is fascinerend Ingelise te zien vorderen. Het ene moment maakt ze met glad garen een stuk gobelinweefsel, het volgende knoopt ze van rulle wol een gedeelte van het luchtstromingspatroon. Alles sluit precies aan. (...) ³⁵

Als het tapijt klaar is, wordt het eerst enige tijd in De Bilt tentoongesteld en daarna naar Engeland gezonden. Het Nederlandse cadeau zal er de herinnering aan een droevige dag uit onze geschiedenis levend houden en tevens een bewijs vormen dat ambachtelijk werk in ons land nog in ere wordt gehouden.’

‘The tapestry is hanging on the end wall of the European Centre for Medium-Range Weather Forecasts Conference Room, overlooking the room. It is in a prominent position, and is frequently shown to visitors to the Centre, as a highly appropriate symbol of the necessity for and importance of Centre’s work.’ ³⁶

In 1979 nam Ric de handelsfirma Niels-Vestiver, een bedrijf gespecialiseerd in woning- en kantoordecoratie. De gordijnstoffen, zoals ‘Intair’, de ‘Kinast’-handgetufte tapijten en de ‘Felbag’-platgeweven tapijten werden via deze firma verkocht aan woninginrichters. De een of twee vertegenwoordigers van De Cneudt kon-

³³ Gooi- en Eemlander van 29 maart 1975. ³⁴ Baarnsche Courant van 25 november 1981. ³⁵ Profiel RWS nummer 94, 1979.

den zo een compleet verkoopproduct aanbieden.

Uit het orderboek van de handgeknoopte en handgeweven vloertapijten, uit de periode december 1977 tot december 1981, bleek duidelijk hoe groot de productie van deze tapijten in die jaren was. Per dag gemiddeld wel één met de hand vervaardigd vloertapijt. Veel van die vloertapijten werden geleverd aan o.a. de Bijenkorf, Roobol, V & D en Bas van Pelt.

Het einde

In 1981 werd voor het laatst een firma door De Cneudt overgenomen, namelijk de tafelkledenweverij 'De Ram'. Begin jaren tachtig werd het moeilijker om het bedrijf draaiende te houden, aangezien de toelevering van ingeverfde wol steeds meer problemen opleverde door faillissementen van Frisia en Van Schuppen. Ook verminderde de vraag naar tafelkleden sterk. Maar de grote concurrentie van machinale producten deed De Cneudt de das om.

Omdat er door het exclusieve karakter van haar producten nooit voorraad aangelegd kon worden in 'stille' periodes, zoals in de zomer, droegen ook de hoge personeelskosten bij aan de ondergang van het bedrijf. Het moet voor Edmond wrang zijn geweest dat hij de sluiting van zijn bedrijf nog heeft moeten meemaken. Want op 9 november 1983 vroeg hij het faillissement van de weverij en handknoperij zelf aan. Troostwijk Veilingen B.V. verkocht de gehele boedel in het openbaar in maart 1984, in het Baarnse restaurant Astoria. Het jaar daarop kon het faillissement worden opgeheven.

Voor Nederland was de sluiting van deze weverij het einde van een regelmatige en bedrijfsmatige productie van monumentale wandtapij-

ten. De drie andere weverijen waren eveneens gestopt of voortgezet op een andere manier en op een andere plaats (zoals Het Paapje).

Nog slechts incidenteel worden in ons land wandkleden met de hand geweven (het 'thuisweven' buiten beschouwing gelaten). Bijvoorbeeld in Audax naar ontwerp van kunstenaars Dora Dolz en Peter Struycken; laatstgenoemde in opdracht van verzekeraar Achmea. Wel worden wandtapijten nog machinaal getuft. In 1998 werd bij fabrikant Desso in Oss een kolossaal wandtapijt machinaal geweven met een lengte van 600 meter bij 2 meter hoog, naar ontwerp van onder meer Rob Birza en Marlène Dumas. Dit tapijt werd in 32 stukken verdeeld en deze hangen nu in de 16 zittingszalen van het nieuwe Paleis van Justitie in Den Bosch. In de ondergrondse doorgang tussen beide gebouwen van het Fries Museum hangt een tweede exemplaar van het deel dat Birza ontwierp. De Amsterdamse galerie 'De Expeditie' toonde op de KunstRai in 2003 een klein wandkleed van Peter Struycken, gemaakt van polyester, *jacquard* geweven en door wever S. Miero gemaakt in het Textielmuseum in Tilburg.

Edmond en zijn vrouw hebben de mechanisering van het weven niet meer meegemaakt. Hij overleed op 9 maart 1987 in Baarn, Arina op 17 juli 1989. Het koetshuis waarin zoveel unieke wandtapijten, gordijnstoffen en vloertapijten werden gemaakt, is nu woonruimte.

Het valt te hopen dat het wandtapijt de aandacht krijgt die het verdient, zeker die tapijten die in de vorige eeuw werden geweven in de ateliers van De Cneudt, De Uil, Het Paapje en De Knipscheer. Misschien kan ooit een tentoonstelling van wandtapijten de belangstelling voor deze kunst vergroten!

36 E-mail van Dr. Austin Woods, assistant-director ECMWF, van 17 september 2002. Zonder de hulp van velen, die mij brieven en foto's stuurden en op andere wijze hielpen, was deze geschiedenis nooit geschreven.

Ik bedank allen daarvoor hartelijk, in het bijzonder Ric de Cneudt en zijn echtgenote, voor de vele gesprekken, correcties, aanvullingen en hun geduld.

BIJLAGE 1

Oprichtingen uitgevoerd door De Cneudt (een selectie)

wandtapijt Indonesische Ambassade Brussel
 tapijt stadhuis 's-Hertogenbosch
 gobelinweefsel (met ingeweven stadswapen) voor stoelen raadzaal stadhuis Enkhuizen en raadzaal stadhuis Amsterdam
 tapijt Catshuis 's-Gravenhage
 tapijt vergaderkamer ministerie van Onderwijs Kunsten en Wetenschappen
 tapijt, zgn. Deventer tapijt (d.w.z. met de hand geknoopte tapijten van Smyrna-wol) voor Slot Zeist
 tapijten hoofdkantoor van de ABN aan de Vijzelstraat in Amsterdam;
 door kinderen ontworpen wandtapijt 'De Sterrenberg' in Soest
 levering van stoffen aan de orde van Benedictinessen van het Heilig Sacrament (de orde van het eeuwigdurend gebed), Driebergen, ten behoeve van het maken van paramenten (liturgische kerkgewaden)
 wandtapijt klooster Congregatie Zusters van Liefde Schijndel
 gordijnstof, meubelstof, vloer- en wandtapijten op o.a. de volgende passagiersschepen:
 Nieuw Amsterdam II, Oranjestad, Tegelberg, Mataram, Tjiliwong, Maasdam, Oranje Nassau, Bloemfontein en de Rotterdam.

BIJLAGE 3

Belangrijkste tentoonstellingen waaraan De Cneudt deelnam**1927**

werk van de bond van leerlingen en oud-leerlingen van de Rotterdamse Academie van Beeldende Kunsten ('De Fakkel') in de rotonde van het vroegere raadhuis. Deelnemers o.a.: Jac. J. Arend, M. Brandenburg, W. Chabot en A. van Eijnsbergen. Edmond de Cneudt toonde een verscheidenheid aan sofa-kussens en tafelkleden.

BIJLAGE 2

Wandtapijten ontworpen door Edmond de Cneudt zelf

1934	'Boschsynthese 1'	125 x 200 cm	verblijfplaats onbekend
1943	'Boschsynthese 3'	125 x 200 cm	Huis en Haard Amsterdam
1943	'Meisje onder boom'	80 x 145 cm	Huis en Haard Amsterdam
1943	'Eva'	77 x 112 cm	Stockholm (gestolen)
1943	'Boschsynthese 2'	135 x 185 cm	't Honk Amsterdam
1945	'Duinlandschap met schapen'	135 x 200 cm	particulier bezit
1946	'Schaapjes met boom'	onbekend	Boskamp Overveen
1946	'Schaapjes met kooi'	onbekend	Boskamp Overveen
1946	'Schaapscheerder 1'	78 x 165 cm	particulier bezit
1946	'Schaapscheerder 2'	75 x 175 cm	Kaplan
1947	'Eva 3'	77 x 112 cm	particulier bezit
1947	'Eva 2' (spiegelbeeld)	80 x 120 cm	particulier bezit
1949	'Spinster'	200 x 78 cm	Frisia
1963	'Kandelaar'	150 x 300 cm	verblijfplaats onbekend
?	'Edelhart'	onbekend	verblijfplaats onbekend

1933

Toonkamer Ad Donker. Met andere leden van de Vereniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst (de V.A.N.K.). Behalve een 'geslaagd blauw lapje' van Edmond de Cneudt (zie recensie in de Nieuwe Rotterdamse Courant van 1 oktober 1933) was er o.a. glaswerk van Leerdam.

1934

Kunstnijverheidstentoonstelling in Amsterdam, georganiseerd door de Vereniging van Ambachts- en Nijverheidskunst. Thema: staal en textiel. De Cneudt exposeerde geweven kleedjes. Hans Polak van Het Paapje toonde divankleden. Verder o.a. gordijnstof van de handweverij 'De Wipstrik', een groot Smyrna-tapijt van de N.V. Koninklijke Tapijfabriek in Rotterdam en een gobelin van J.F. Semey.

1936

Stedelijk Museum Amsterdam. Groepstentoonstelling. Met aardewerk van Bert Nienhuis, P.J. Hobbelen R. en M. Wildenhain en gravures van E. Reitsma-Valença.

1938

Solotentoonstelling in het gebouw van het Amersfoortsche Kunstenaars Gilde aan de Muurhuizen.

1941

Groepstentoonstelling in het Stedelijk Museum Amsterdam van de Nederlandschen bond voor kunst in industrie. Edmond de Cneudt toonde

hier het gobelin 'De Kunst' van Christiaan de Moor, bestemd voor het Leidse stadhuis.

1946

Het Baarnsch Lyceum 'De Legende van Westenschouwen' naar ontwerp van Cuno van den Steene. Op de tentoonstelling hingen ook drie schilderijen van Koningin Wilhelmina.

1948

Weefwerk van Edmond de Cneudt en grafisch werk van M.C. Escher in kunstzaal 'Mariënborg' in Arnhem.

1949

Wandtapijt 'Oslofjord' van prof. Axel Revold in de Openbare Leeszaal in Baarn.

1953

Gemeentemuseum Den Haag: de 7 wandtapijten 'De Gelijkis van de Verloren Zoon', naar ontwerp van Kees Andrea, Hans Bayens, Jaap Bouhuys, Theo Kurpershoek, Christiaan de Moor, Charles Roelofs en Cuno van den Steene.

1954

Kunstkring Remunj '45 Roermond. Samen met werken van leden. Edmond de Cneudt exposeerde 3 wandtapijten van Cuno van den Steene ('de Legende van Schouwen', 'Sint Paulus' en 'Graalridder'), het wandtapijt 'Dame met hoed' van Aart van Ewijk en 2 wandkleden van zichzelf, n.l. 'Eva' en 'Bos-symphonie' of 'Boschsynthese'. Er verscheen een (gestencilde) catalogus.

1955

Tentoonstelling 'Hedendaagse Nederlandse wandtapijten'. In de 'Waag' te Nijmegen. Deze tentoonstelling werd gehouden in het kader van het 1850-jarig bestaan van de stad. Behalve de wandtapijten van 'De Gelijkens van de Verloren Zoon' werden o.a. wandtapijten van Geni Peter en Aart van Ewijk tentoongesteld.

1957

Wandtapijt voor KLM, naar ontwerp van Henk de Vos, in raadzaal gemeentehuis Baarn.

1960

GSA Hilversum: wandtapijten uitgevoerd door Handweverij Edmond de Cneudt (o.a. wandtapijten van Christiaan de Moor), n.b.: Edmond de Cneudt was jarenlang bestuurslid van GSA.

1961

Met andere leden van de zgn. Groep X (dat waren leden van het Genootschap van samenwerkende ambachtskunstenaars) bij Van Hulsen in Leeuwarden.

1962

In 'Musis Sacrum' in Baarn het grootste handgeweven wandtapijt van Nederland: het wandtapijt 'Levensboom' (of 'Boom'), naar een ontwerp van Hans van Norden. Geweven in 1961, bestemd voor de nieuwe Nederlands Hervormde Kerk in Londen.

1964

Kunstzaal 'De Waag' Almelo. De Cneudt stelde hier wandtapijten van Peter Alma, Hans Bayens, Johan Haanstra, Harry op de Laak, Jaap Min, Cuno van den Steene en Nico Wijnberg tentoon.

NB: er zijn geen gegevens gevonden over exposities na 1964.

Literatuur

Belgische wandtapijten moderne kunst op oude weefgetouwen (catalogus Singer Museum, Laren 1965)

Berkum, Sandra van, *De Rotterdam de kunst van het reizen* (Schiedam 2006).

Blotkamp C. e.a., *Magie en zakelijkheid – realistische schilderkunst in Nederland 1925-1945* (Zwolle-Arnhem 1999)

Boer, Den e.a., *Koninklijke Java-China-Paketaart Lijnen (K.J.C.P.L.)* (Alkmaar 1994)

Boot, Caroline, *Nederlandse textiel. Traditie en vernieuwing 1950-2000* (Tilburg 2000)

Ceramiek in de tuin – kleden aan de wand (catalogus Gemeentemuseum Zutphen 1965).

Eeuwen wandtapijt. De historische ontwikkeling van het wandtapijt vanaf de 15^e eeuw (catalogus Katholieke Hogeschool te Tilburg 1969)

Franse wandtapijten van heden (catalogus Gemeentemuseum Den Haag 1952)

Groeningen-Hazenberg e.a., *Theo Kurpershoek* (Leens 2002)

Groot, De (ed.), *De eeuw is mooi begonnen maar niet uitgegroeid. Herinneringen van Christiaan de Moor* (Amsterdam 1994)

Haterd, L. van de (red.), *P. Wiegersma, bloemen in het zand. Een oeuvre* (Haarlem 2000)

Hazeu, W., M.C. Escher. Een biografie (Amsterdam 1998)

Hedendaagse Franse wandtapijten (catalogus Dordrechts Museum 1967)

Hedendaagse Nederlandse wandtapijten (catalogus Waag, Nijmegen 1955), met daarin o.a. afbeeldingen van de serie wandtapijten 'de Gelijkens van de Verloren Zoon'

Helman, *Wandtapijten van Pieter Wiegersma* (catalogus Kasteel Deurne 1974)

Gruyter, W.J. de, Horn, 1916-1968 (Amsterdam 1971)

Imanse e.a., *Van Gogh tot Cobra Nederlandse schilderkunst 1880-1950* (Amsterdam 1980)

Imanse (red.), *De Nederlandse identiteit in de kunst na 1945* (Amsterdam 1984)

Kalf, *Waar legwerk hangt. Corpus van wandtapijten in Nederlands openbaar en particulier bezit deel I Zeeland, Noord-Brabant, Limburg* (Alphen aan den Rijn 1988)

Moor, Christiaan de (catalogus nr. 323, Stedelijk Museum Amsterdam 1962)

Ravesteyn, S. Van, *De sierkunst op Nederlandsche passagiersschepen*

(Rotterdam 1924)

Scheen, P.A., *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1950* ('s Gravenhage 1970)

Schröder, Ros en Bruinsma, Dick, *Elffers en de kunsten. Een leest heeft drie voeten* (Amsterdam 1989)

Sluys, Van der, *Machinale textielkunst* (Rotterdam 1925)

Spijkerman, S., 'Het wandtapijt als behang van een rechtszaal', in: *Kunstbeeld* jrg. 1998 nr. 4, 34-36

Stokvis (red.), *De doorbraak van de moderne kunst in Nederland de jaren 1945-1951* (Amsterdam 1984)

Viray en Rache, De, *Le chant poétique de Dubrunfaut: tapisseries* (Brussel 1978)

Wandkleden keramiek (catalogus Museum voor de IJsselmeerpolders, Schokland 1966)

Wandtapijten der Franse kathedraal en paleizen en de tapijtweefkunst van heden, *De* (catalogus Rijksmuseum, Amsterdam 1946)

Wijnberg, Wijnberg, Van Norden, *Kurpershoek. 3 realisten toen en nu* (catalogus Museum Henriëtte Polak, Zutphen 1999)

Geraadpleegde archieven en bibliotheken

Archief handweverij en tapijtknoperij Edmond de Cneudt Baarn

Archief Historische Kring 'Baerne'

Archief Historische Kring Laren

Bibliotheek Maritiem Museum

Rotterdam

Archief gemeente Rotterdam

Streekarchief voor het Gooi en de

Vechtstreek

Het Utrechts Archief

Streekarchief Eemland

Streekarchief 'Rijnstreek' Woerden

Bibliotheek en archief Audax

Textielmuseum Tilburg

Archief Gemeentemuseum Den Haag

Archief Stedelijk Museum Amsterdam

Rijksdienst voor Kunsthistorische

Documentatie in Den Haag